

BOJXONA TO'LOVLARINING IQTISODIY MAZMUNI VA ULARNI QO'LLASHNING AHAMIYATI

Muqimov Asrorjon Rasulovich,

Bojxona instituti mustaqil izlanuvchisi

e-mail: asrorjon.mukimov.0505@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bojxona to'lovlarining mazmun-mohiyati, ularning asosiy turlari hamda davlat iqtisodiyotidagi o'rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, tadqiqot natijalari asosida amaliy xulosalar va nazariy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *Bojxona to'lovlari, import bojxona boji, qo'shilgan qiymat solig'i, aksiz solig'i, bojxona yig'implari, davlat budjeti.*

Bozor munosabatlari shakllangan sharoitda davlat tomonidan tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solish iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash hamda milliy manfaatlarni himoya qilishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Har bir mamlakat tashqi savdo va iqtisodiy aloqalarni boshqarishda o'ziga xos mexanizm, usul va vositalardan foydalanadi. Mazkur mexanizmlarning hajmi, yo'nalishi va ustuvor vazifalari esa davlatning iqtisodiy salohiyati, jahon bozoridagi mavjud vaziyat hamda ichki va tashqi siyosatining strategik maqsadlaridan kelib chiqib belgilanadi.

Hozirgi bosqichda mamlakatimizda bojxona to'lovlarini belgilash, ularni to'g'ri hisoblash va undirish jarayonlarini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bojxona to'lovlari zamonaviy iqtisodiy tizimda davlat budjeti daromadlarining barqaror manbalaridan biri sifatida namoyon bo'lishi bilan birga, tashqi iqtisodiy siyosatni amalga oshirishda muhim strategik instrument vazifasini ham bajaradi. Ular import, eksport hamda tranzit operatsiyalariga nisbatan qo'llanilib, iqtisodiy jarayonlarni muvofiqlashtirish, ichki ishlab chiqaruvchilarning raqobatbardoshligini oshirish va xalqaro savdo munosabatlarida muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi.

Huquqiy jihatdan bojxona to'lovlari O'zbekiston Respublikasining Bojxona kodeksi hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlar asosida qat'iy tartibda undiriladi. Mazkur kodeksda bojxona to'lovlarining asosiy turlari, ularni hisoblash mexanizmlari, to'lovchilarning huquq va majburiyatlari, shuningdek to'lovlarni amalga oshirish muddatlari aniq belgilab qo'yilgan.

Qayd etish joizki, O'zbekiston Respublikasida bojxona to'lovlari tizimi bojxona boji, aksiz solig'i, qo'shilgan qiymat solig'i, bojxona yig'implari hamda boshqa majburiy to'lovlardan shakllanadi. Ushbu to'lovlar tashqi iqtisodiy operatsiyalarni amalga oshirish jarayonida undiriladi va davlat budjeti daromadlarini to'ldirish bilan birga iqtisodiy tartibga solish vazifasini ham bajaradi. Shu bilan birga, jismoniy shaxslar tomonidan shaxsiy ehtiyojlari uchun olib kiriladigan tovarlarga nisbatan soddalashtirilgan tartib

qo'llaniladi. Bunda amaldagi qonunchilikka muvofiq bojxona boji, qo'shilgan qiymat solig'i va aksiz solig'i o'rniga yagona bojxona to'lovi undirilishi nazarda tutilgan [1].

Shu bilan birga, Prezident farmonlari va Vazirlar Mahkamasining qarorlari orqali boj stavkalari miqdori, bojxona qiymatini aniqlash usullari hamda beriladigan imtiyozlar tartibi belgilab qo'yiladi. Bu esa bojxona sohasida huquqiy aniqlikni ta'minlash va tizimning barqaror ishlashiga zamin yaratadi.

Bundan tashqari, xalqaro shartnomalar, shuningdek bojxona organlarining yo'riqnoma va buyruqlari mazkur tartib-taomillarni yanada takomillashtirishga xizmat qilib, ularni xalqaro savdo amaliyoti talablariga moslashtiradi. Ayniqsa, bojxona to'lovlarining iqtisodiy mazmuni hamda ularning davlat iqtisodiyotidagi o'rni masalalari ilmiy doiralarda keng tadqiq etilgan. Ushbu yo'nalishda ko'plab olimlar tomonidan nazariy va amaliy izlanishlar olib borilgan bo'lib, jumladan:

Ingliz iqtisodchisi va zamonaviy makroiqtisodiyot asoschilaridan biri bo'lgan John Maynard Keynes o'zining "The General Theory of Employment, Interest and Money" asarida shunday ta'kidlagan: "Soliq siyosati, jumladan iste'molga solinadigan soliqlar (aksiz, QQS), iqtisodiy muvozanatni tartibga solish uchun eng samarali vositadir" [2].

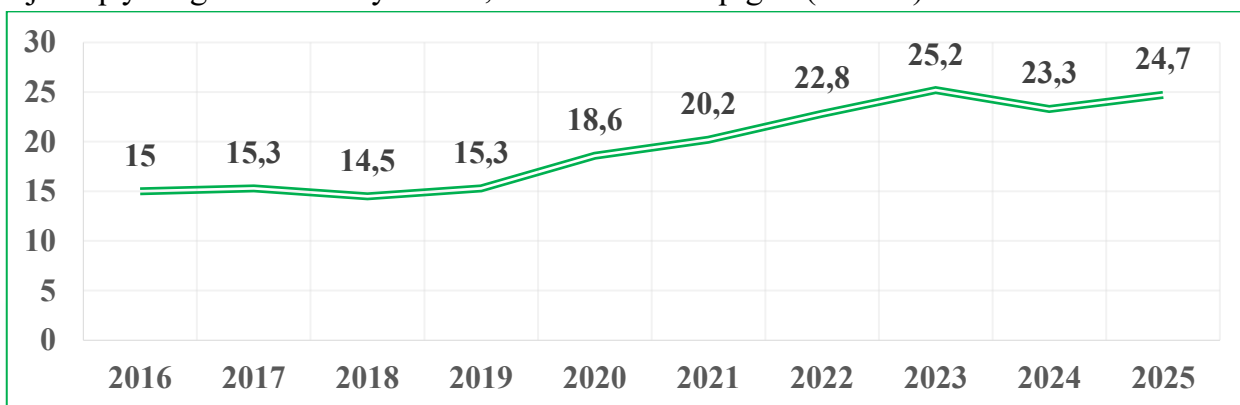
Bojxona bojlari asosan davlat budjeti daromadlarini oshirish yoki mahalliy sanoatni himoya qilish maqsadida qo'llaniladi. Shunga qaramay, daromadni oshirishga yo'naltirilgan tarif kuchli himoya ta'sirini berishi mumkin, aksincha, ichki iqtisodiyotni himoya qilishga mo'ljallangan boj esa budjetga daromad keltirishi mumkin. Gotfrid fon Haberler o'zining International Trade Theory (1937) asarida daromad bojlari va himoya bojlari o'rtasidagi farqni aniqlashning eng yaxshi usuli (qonunchilarning motivlarini hisobga olmaganda) ularning mahalliy va xorijiy ishlab chiqaruvchilarga ta'sirini solishtirish ekanligini ta'kidlaydi [3].

Tariflar shuningdek ichki daromad taqsimotiga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. Volfgang Stolper va Pol Samuelsonning (1941) mashhur tadqiqoti shuni ko'rsatadiki, ikki turdagi tovar va ikki turdagi ishlab chiqarish omillari (masalan, kapital va mehnat yoki malakali va malakasiz mehnat) mavjud bo'lgan oddiy modelda tarif bir omilning mukofotini oshiradi, boshqa omilning mukofotini esa kamaytiradi. Masalan, agar tarif malakasiz mehnat talab qiladigan tovarning nisbiy narxini oshirsa, bu malakasiz ishchilarning real ish haqini ko'taradi, malakali ishchilarning esa kamaytiradi. Ushbu natija savdo siyosati bo'yicha siyosiy munozaralar nima uchun yuzaga kelishini tushuntiradi: jamiyatdagi barcha guruhlar erkin savdodan yoki yuqori tariflardan bir xil foyda ko'rmaydi va har bir siyosiy qarorda g'oliblar hamda yutqazuvchilar mavjud bo'ladi. Albatta, bu nazariy natija tariflarning iqtisodiy o'sishga ta'siri, yangi tovarlarning mavjudligini oshirish kabi boshqa ko'plab omillarni hisobga olmaydi [4].

Ta'kidlash joizki, bojxona xizmati organlari xodimlarining asosiy vazifalaridan biri — mamlakatimiz iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash va davlat budjeti daromadlarini shakllantirishdir. Bu esa O'zbekiston Respublikasi chegarasidan o'tayotgan tovar va transport vositalaridan undirilayotgan bojxona to'lovlarini to'g'ri va to'liq undirish hamda

ularni davlat budjetiga o'z vaqtida o'tkazilishini ta'minlash orqali amalga oshiriladi. Shu tariqa, bojxona xizmati fiskal vazifani samarali bajaradi.

Bozor iqtisodiyoti rivojlanayotgan sharoitda bojxona to'lovlaridan samarali foydalanish katta ahamiyatga ega. Quyidagi rasmda bojxona organlari tomonidan undirilgan bojxona to'lovlarining davlat budjeti daromadlari tarkibidagi ulushi yil sayin qanday o'zgarib borganini kuzatish mumkin. Ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, 2016-yilda undirilgan bojxona to'lovlarining davlat budjetidagi ulushi 15,0 foizni tashkil etgan. Ushbu ko'rsatkich 2018-yilga kelib 14,5 foizga kamaygan bo'lsa-da, 2023-yilda eng yuqori darajani qayd etgan va 2025-yilda 24,7 foizni tashkil qilgan (1-rasm).

1-rasm. 2015-2024-yillarda bojxona organlari tomonidan undirilgan bojxona to'lovlarining davlat budjetidagi ulushi foizda

Manba: Bojxona qo'mitasi ma'lumotlari asosida mualliflar tomonidan ishlab chiqilgan.

Shuningdek, iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash maqsadida tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan keng ko'lamli choralar amalga oshirilgan. Jumladan, 2024-yilda qariyb 17 ming tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchisiga umumiy qiymati 52,6 trillion so'm bo'lgan bojxona to'lovlari bo'yicha imtiyoz va preferensiyalar berilgan. Bundan tashqari, 7 trillion so'mlik bojxona to'lovlarini keyingi muddatga surib to'lash imkoniyati yaratildi. Ushbu chora-tadbirlar tadbirkorlarning investitsion faolligini oshirish, ichki bozorda barqaror ish muhitini ta'minlash hamda tashqi iqtisodiy aloqalarni yanada faollashtirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, davlat budjeti daromad bazasini kengaytirish maqsadida samarali fiskal mexanizmlar qo'llanilib, 2024-yilda budjetga 63,0 trillion so'm miqdorida mablag' o'tkazilishi ta'minlandi. Bu esa bojxona tizimining nafaqat nazorat va tartibga soluvchi, balki davlat moliyaviy barqarorligini mustahkamlovchi muhim institut sifatidagi o'rnini yanada ravshan ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, bojxona to'lovlarini tizimli tahlil qilish va ularni takomillashtirib borish mamlakatimiz iqtisodiyotining rivojlanishiga, tashqi savdo hajmining oshishiga hamda davlat budjeti barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 20-yanvardagi Bojxona kodeksi.
<https://lex.uz/docs/-2876354>.
2. John Maynard Keynes. The General Theory of Employment, Interest and Money /
<https://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general-theory/ch24.htm?utm>.
3. The Theory of International Trade”. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1937.
4. Wolfgang Stolper va Pol Samuelson. “Protection and Real Wages” (Review of Economic Studies, Vol. 9, No. 1, 1941, pp. 58–73)

